

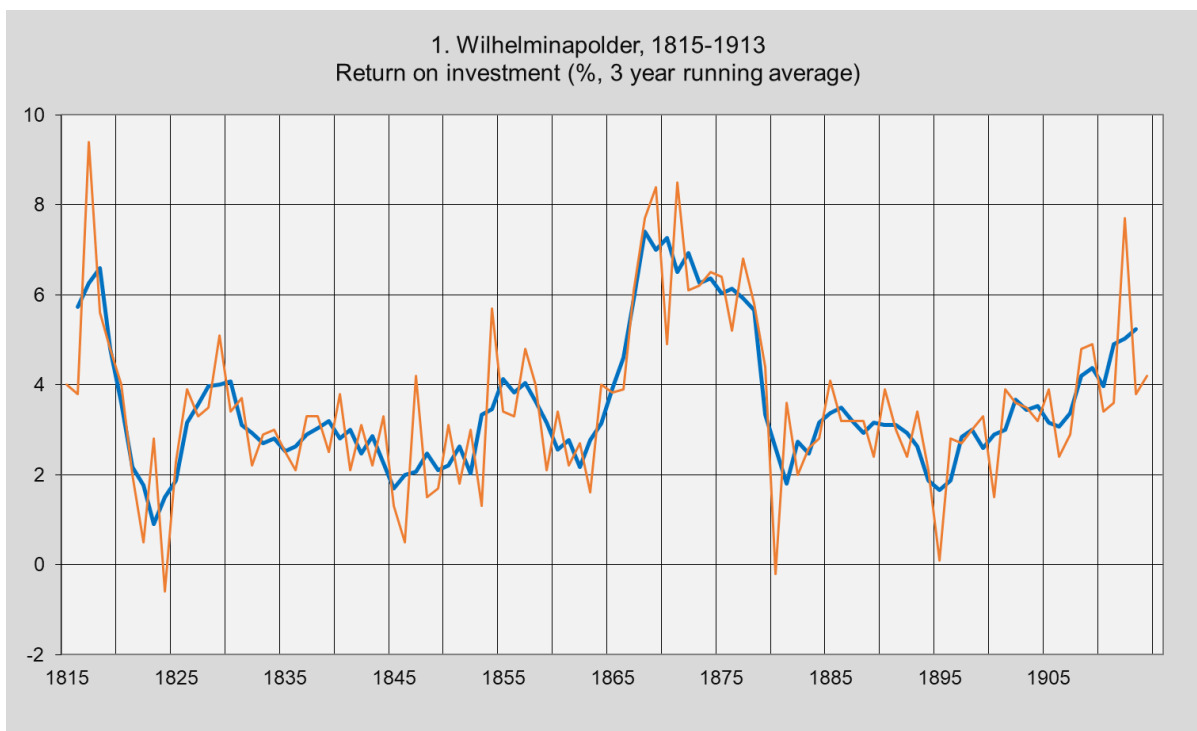
Slapende rijk in de 19^e eeuw? Een analyse vanuit de politieke economie

Merijn Knibbe (VLG-Nieuwsbrief 6, juli 2024)

Inleiding

Soms kom je, als onderzoeker, zaken tegen die boeiend en belangrijk zijn maar die te weinig aandacht hebben gekregen. Zo is in de monografie *'Honderd jaar resultaten van de Wilhelminapolder (1814 – 1913)'* van J.A. Kuperus een reeks over het rendement op het vermogen van dit Zeeuwse bedrijf te vinden. Het belang van de reeks blijkt als we er een grafiek van maken (grafiek 1).

Grafiek 1. Rendement op het vermogen van de Wilhelminapolder, 1815-1913

De (nog steeds bestaande) Wilhelminapolder, gesticht op pas ingepolderde grond benoorden Goes op Zuid-Beveland, was en is een bijzonder bedrijf. Het was en is bijzonder groot (momenteel 1490 hectare) en, uitzonderlijk voor Nederland, het was en is geen gezinsbedrijf maar een kapitalistische agrarische onderneming op aandelen. Dit betekent dat het, anders dan bij 'gewone' boerenbedrijven, mogelijk en zinvol is het rendement van het vermogen te berekenen: ruwweg de winst gedeeld door het geïnvesteerde vermogen of, anders gezegd, de 'rente' op het in het bedrijf gestoken geld. Wat leren deze gegevens ons?

Niet slapend rijk, maar actief rijk?

Er is ooit aangegeven dat de Nederlandse boeren rond het midden van de 19^e eeuw 'slapende rijk' werden. Het ging ze zo goed dat ze niet meer innoveerden. Het hele idee van 'slapen' is volledig onderuitgehaald. Van de razendsnelle verspreiding van de Arentsploeg tot het afgraven van de terpen en het gebruiken van de terpaarde voor grondverbetering en van het telen van suikerbieten tot de expansie van de tuinbouw: wie goed kijkt ziet overal innovatie en verandering in plaats van slaperigheid. Maar: was er dan wellicht sprake van een situatie van 'niet slapend' rijk

worden? Daar kan de rendementsreeks van de Wilhelminapolder ons helpen. We zien vanaf 1854 en zeker na 1865 veel jaren met hoge en zelfs torenhoge rendementen. Er was tussen 1868 en 1877 zelfs sprake van een verdubbeling die ruim een decennium werd volgehouden en, opmerkelijk in de landbouw, die niet onderbroken werd door individuele slechte jaren. Na het midden van de 19^e eeuw (preciezer: tussen 1855 en 1878) was er dus zeer zeker sprake van economisch goede tijden voor de Nederlandse landbouw. Er werden vermogens verdiend, mensen werden rijk (of, anderen, wat minder arm).

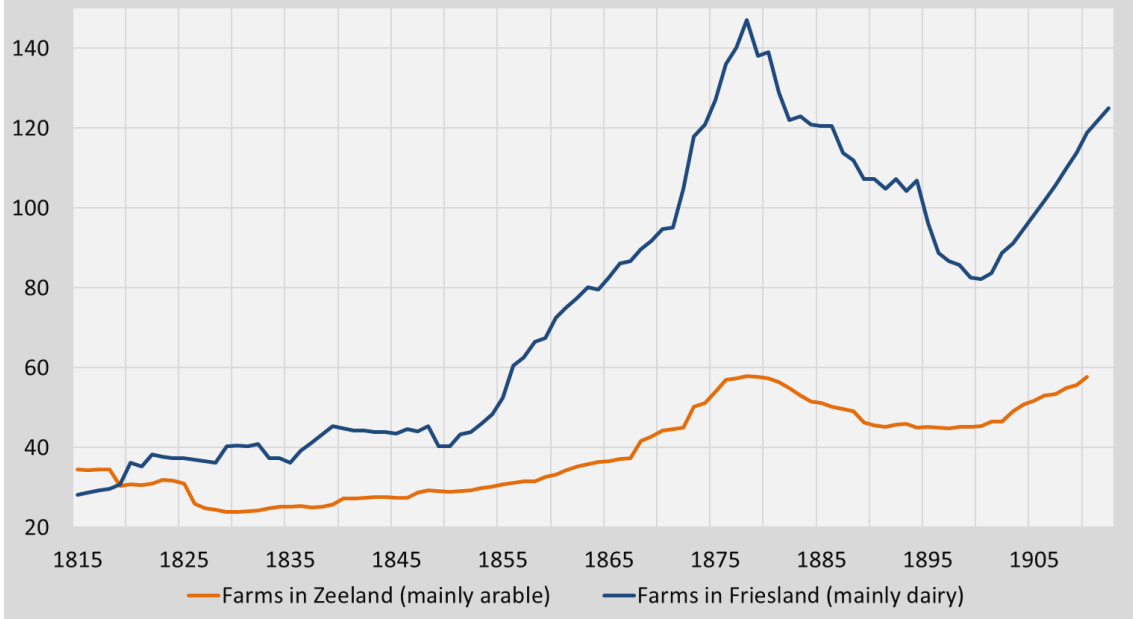
Toch wel slapend rijk – maar dan voor de grondeigenaren

De vraag is echter: waar kwamen die vermogens terecht. Rendement op vermogen is een inkomen uit eigendom. De politieke econoom Ricardo heeft, al in het begin van de 19^e eeuw, aangegeven dat dergelijk inkomen, in de landbouw, uiteindelijk toevalt aan de landeigenaar. Zonder al te diep op deze discussie in te gaan: met 'politieke' economie wordt een tak van de economie benoemd die eigendom, van grondeigendom tot melkquota en mestrechten, als een cruciale factor ziet bij de verdeling van inkomen. Wanneer de landbouwprijzen of de grondproductiviteit stijgt zal de grondpacht de neiging hebben te stijgen. Dit leidt tot hogere inkomsten voor de grondeigenaar, of dit nu een rentenierende boer, een stedelijke ondernemer die zijn geld heeft belegd in land, een gasthuis met oeroud grondbezit of een eigegeerfde boer is.

Dat is de theorie. Wat was de praktijk? Als we naar pachtreeksen kijken zien in deze periode inderdaad dat de pachten sterk stijgen, hoewel de pachten van graslandbedrijven in Friesland veel sterke stegen dan die van akkerbouwbedrijven in Zeeland. De pachten in Zeeland verdubbelen ongeveer ten opzichte van 1850, wat consistent is met de gegevens van de Wilhelminapolder. In Friesland verdriedubbelde de pacht. Omdat pachten vaak meerjarig waren, volgden ze de prijsontwikkelingen wel met enige vertraging. Ook de plotseling daling na 1878 is duidelijk zichtbaar, met een hernieuwde toename na 1900. Het Ricardiaanse model is, kennelijk, geschikt om de Nederlandse situatie te beschrijven. Stijgende inkomens in de landbouw vertalen zich maar al te snel in stijgende inkomens voor de landeigenaar (en andersom). Wat betreft landeigenaren was er, in verschillende periodes van de 19^e eeuw, wel degelijk sprake van 'slapend rijk' worden! Opmerkelijk is hoe scherp de periodes van elkaar gescheiden zijn.

Grafiek 2. Pachten van boerderijen van het Sint Antonie gasthuis in Friesland en boerderijen in Zeeland, 1815-1913

2. Rents of farms of the Sint Anthony gasthuis in Friesland and a sample of farms in Zeeland (guilders per hectare)

Bron: Knibbe, 1989 en Priester, 1998.

Overigens zien we dat het rendement op het vermogen (zie grafiek 1) in eerste instantie terugvalt naar het niveau van de eerste helft van de 19^e eeuw terwijl dit bij de pachten niet het geval is. De pachtreeks laat namelijk de nominale waarde zien (zonder rekening te houden met inflatie).

Literatuur:

Knibbe, M. 'Pachtprijzen in Friesland, 1712 – 1912' in *Tijdschrift voor Sociaal Wetenschappelijk onderzoek van de Landbouw* 4 (1989) pp. 124-145.

Kuperus, J.A. 'Honderd jaar bedrijfsresultaten van de Wilhelminapolder (1814-1913)' in *Historia Agriculturae* 6 (1962) 117-273.

Priester, P. *Geschiedenis van de Zeeuwse landbouw circa 1600 – 1910* (Wageningen 1998).

Correctie (17 juli 2024)

In de versie gepubliceerd in de VLG-Nieuwsbrief 6 stond "Wilhelminapolder in Zeeuws-Vlaanderen, gesticht op pas ingepolderde grond benoorden Goes op Walcheren". Dat is hier veranderd in: "Wilhelminapolder, gesticht op pas ingepolderde grond benoorden Goes op Zuid-Beveland".